Rumunsko a Smlouva o nešíření jaderných zbraní (1968)

Cezar Stanciu

Grigore Gafencu Research Centre for the History of International Relations and Culture Studies, Valahia University of Târgoviște

Pojem *détente* bývá obvykle spojován se sovětsko-americkými vztahy, respektive s dohodami o kontrole zbrojení uzavřenými po návštěvě Richarda Nixona v Moskvě v roce 1972 a s následným uvolněním ve vztazích mezi oběma supervelmocemi. Proměna vztahů mezi Východem a Západem v šedesátých a sedmdesátých letech minulého století měla však vícero příčin a ubírala se mnoha různými směry.¹ Potenciální hrozba nové světové války či jaderného holokaustu vzbuzovala vážné obavy na obou stranách železné opony i na různých úrovních politiky a společnosti. Zároveň se rivalita z počátku studené války jevila jako zbytečná a přežitá ve světle stabilizace politických poměrů mezi bloky po Stalinově smrti a rozvoje obchodních a hospodářských vztahů, s tím jak řada zemí hledala cesty, jak nezávisle na bipolárním velmocenském systému zlepšit mezinárodní spolupráci a sledovat své politické a hospodářské zájmy.

Od poloviny šedesátých let vnímala řada západoevropských zemí nepřátelství vyrůstající ze studené války i obchodní restrikce Spojených států vůči východnímu bloku jako překážku svého rozvoje a snažila se ovlivnit budoucí vztahy mezi Východem a Západem, zejména v oblastech obchodu či bezpečnosti Evropy, které je zajímaly nejvíce. Jak uvedl finský historik Jussi M. Hanhimäki, „karikaturní rozdělení Evropy a světa neodpovídalo vždy zájmům a cílům jednotlivých národů

1 Viz WESTAD, Odd Arne: *Reviewing the Cold War: Approaches, Interpretations, Theory*. London, Routledge 2013, s. 326–342.

a jejich představitelů“.² Mnoho západoevropských státníků volalo po „multilateralizaci politiky *détente*“, která by jejich zemím umožnila větší zapojení do dialogu mezi Východem a Západem, a tedy i spravedlivou šanci prosazovat své vlastní zájmy.³

K podobnému vývoji docházelo i v rámci Varšavské smlouvy, i když v podobě a s použitím nástrojů, které byly vzhledem k politickým a vojenským tlakům Sovětského svazu odlišné. Obavy východoněmeckého vedení z toho, že by Sověti mohli ve prospěch dohody se Západem zradit jeho zájmy, byly již v literatuře popsány.⁴ Stejně tak i Polsko mělo pro případ podobného scénáře eminentní zájem na zajištění svých západních hranic.⁵ Po nástupu Leonida Iljiče Brežněva k moci byla Moskva odhodlána zabránit počínajícímu štěpení Varšavské smlouvy a upevnit svou oslabenou kontrolu nad regionem. Jak tvrdí rusko-britský historik Vladislav Zubok, zájem Sovětů na snížení napětí ve vztahu s Američany s cílem omezit tlak závodů ve zbrojení vyžadoval mnohem přísnější kontrolu východní Evropy, aby dialog se Západem štěpení nepodpořil.⁶

Rumunské úsilí o autonomii na mezinárodní scéně

Tato studie analyzuje na výše uvedeném pozadí postoj Rumunské socialistické republiky ke Smlouvě o nešíření jaderných zbraní z roku 1968 a popisuje kroky i motivaci jejího státního a stranického vedení v širším kontextu štěpení, které bylo patrné v obou vojenských blocích. Ačkoli spor Rumunska se Sovětským svazem předcházela podpisu samotné smlouvy a týkal se i řady dalších témat, pozice Rumunska během jednání o této smlouvě odrážela jeho odhodlání bojovat proti bipolárnímu uspořádání studené války i jeho implicitní požadavek na „multilateralizaci politiky *détente*“, což se podobalo procesu v západní Evropě, který popsal švýcarský historik Andreas Wenger.⁷

Rumunsko se odcizilo Moskvě na začátku šedesátých let, především v souvislosti s Chruščovovými plány na reformu Rady vzájemné hospodářské pomoci a pocitem Rumunů, že Sověti nerespektují jejich záměry na rozvoj těžkého průmyslu. Destalinizace též přesvědčila generálního tajemníka Rumunské komunistické strany Gheorghiho Gheorghiu-Deje, že silná závislost na Moskvě oslabuje jeho pozici.

2 HANHIMÄKI, Jussi M.: *Détente in Europe, 1962–1975*. In: LEFFLER, Melvyn P. – WESTAD, Odd Arne (ed.): *The Cambridge History of the Cold War*, sv. 2: *Crises and Détente*. Cambridge, Cambridge University Press 2010, s. 201.

3 Viz WENGER, Andreas: *Crisis and Opportunity: NATO and the Multilateralization of Détente, 1966–68*. In: *Journal of Cold War Studies*, roč. 6, č. 1 (2004), s. 22–74.

4 Viz GRIEDER, Peter: *The East German Leadership, 1946–73: Conflict and Crisis*. Manchester, Manchester University Press 1999, s. 177–179.

5 JARZABEK, Wanda: *Hope and Reality: Poland and the Conference on Security and Cooperation in Europe, 1964–1989*. (Working Paper, č. 65.) Washington D.C., Woodrow Wilson International Center for Scholars 2008, s. 38.

6 ZUBOK, Vladislav M.: *A Failed Empire: The Soviet Union in the cold War from Stalin to Gorbachev*. Chapel Hill, University of North Carolina Press 2007, s. 221.

7 Viz WENGER, A.: *Crisis and Opportunity*.

Rozhodl se proto pro národní cestu ke komunismu, která se vyznačovala derusifikací, hospodářskou politikou usilující o soběstačnost a vytrvalými snahami o zlepšení vztahů země se Západem v rámci hledání alternativních obchodních partnerů.⁸ Po vypuknutí čínsko-sovětské roztržky zaujalo Rumunsko neutrální postoj, odmítlo se postavit na stranu Moskvy a snažilo se vystupovat jako prostředník. Nicolae Ceaușescu, který v roce 1965 nahradil Gheorghiu-Deje, v této politice pokračoval a dosáhl ve vztazích s Čínskou lidovou republikou i se Západem výrazného sblížení. Na domácí scéně pak těžil z oživení nacionálních témat, což mu přineslo značnou popularitu.⁹ Západ ve snaze podřývat homogenitu sovětského bloku tuto politiku obecně podporoval.

Během šedesátých let opozice Rumunska vůči Moskvě ještě zesílila a Nicolae Ceaușescu, který využil vývoje na mezinárodní scéně a oslabení Moskvy v důsledku čínsko-sovětské roztržky, zaujal koherentní postoj k mezinárodním vztahům, který se blížil rétorice Hnutí nezúčastněných zemí a úzce navazoval na debaty o posílení role rozvojového světa, jež v tomto desetiletí nabíraly na intenzitě. Tato politika vedla často ke sporům Rumunska se Sovětským svazem i s jeho spojenci z Varšavské smlouvy, zejména proto, že se dotýkala záležitostí citlivých pro Moskvu. Leonid Brežněv například usiloval o reformu Varšavské smlouvy, jejímž cílem bylo zvýšit – do značné míry po vzoru Severoatlantické aliance – autoritu ústředního velení, alespoň ve vojenských otázkách. Rumunsko však dělalo vše, aby projektu zabránilo.¹⁰ Ve snaze zachovat zdánlivou jednotu východního bloku Moskva často postoje Bukureště tolerovala, zároveň to však Sověty značně popouzelo.¹¹

V otázce vyjednávané Smlouvy o nešíření jaderných zbraní musel Sovětský svaz tolerovat neustálou rumunskou opozici, aby vyvažoval potřebu zajistit stabilitu Varšavské smlouvy na straně jedné a svůj zájem pokračovat v jednání s Američany na straně druhé. Postoj Rumunska k této smlouvě pramenil z jeho rozhodnutí prosazovat zásadu rovnosti mezi státy a z implicitního odmítnutí přenechat témata využití jaderné energie velmocím jako jejich výhradní atributy. Tato studie popisuje proces rozhodování Bukureště ohledně Smlouvy o nešíření jaderných zbraní a jeho logiku, různé úrovně jeho hodnocení i způsob, jakým Rumunsko na proces

8 Viz JOWITT, Kenneth: *Revolutionary breakthroughs and national development: The case of Romania 1944–1965*. Los Angeles, University of California Press 1971, s. 214; JOVANOVIĆ, Miroslav N.: *The economics of international integration*. Cheltenham (UK), Edward Elgar Publishing 2006, s. 714; TISMĂNEANU, Vladimir: *Reinventing Politics: Eastern Europe from Stalin to Havel*. New York, Free Press 1991, s. 34.

9 Viz CIOBANU, Monica: *Romania since 1989: Old Dilemmas, Present Challenges, Future Uncertainties*. In: WOLCHIK, Sharon L. – LEFTWICH CURRY, Jane (ed.): *Central and East European Politics: From Communism to Democracy*. Lanham (Maryland), Rowman & Littlefield 2018, s. 378.

10 Viz DELETANT, Dennis: *Taunting the Bear: Romania and the Warsaw Pact 1963–89*. In: *Cold War History*, roč. 7, č. 4 (2007), s. 496–506.

11 Viz RADCHENKO, Sergey: *Two suns in the heavens: The Sino-Soviet struggle for supremacy, 1962–1967*. Washington D.C., Woodrow Wilson Center Press 2009, s. 84; KRAMER, Mark: *Declassified materials from CPSU Central Committee Plenums*. In: *Cahiers du monde russe*, roč. 40, č. 1–2 (1999), s. 294 n.

jednání o smlouvě pohlíželo. Snaží se tak přispět k lepšímu pochopení štěpení sovětského bloku v šedesátých letech, jakož i nástrojů a argumentů, o něž Rumuni svá rozhodnutí opírali. V posledních letech toto téma přitáhlo určitou pozornost badatelů; významným příspěvkem je zejména publikace nizozemské historičky Laurien Crump-Gabreëlsové, která analyzovala debaty kolem Smlouvy o nešíření jaderných zbraní v rámci Varšavské smlouvy.¹² Pokud jde o zapojení Rumunska do jednání o jaderné energii, rumunská historička Eliza Gheorgheová realizovala rozsáhlý výzkum, ve kterém se zaměřila na jednání Bukureště o postoupení civilních jaderných technologií s různými západoevropskými společnostmi a vládami, jakož i na sovětské reakce na tato jednání.¹³

Cesta k jaderné dohodě a neshody ve Varšavské smlouvě

Vyjednávání Smlouvy o nešíření jaderných zbraní bylo součástí širšího procesu mezinárodních debat a iniciativ zaměřených na omezení závodů ve zbrojení, které se začaly objevovat po druhé světové válce, zejména v reakci na vážné obavy, že vynález a rychlý vývoj jaderných zbraní ohrožují samotnou budoucnost lidstva. Známy Baruchův plán, který vznikl z iniciativy Spojených států, již v roce 1946 navrhoval regulaci atomové energie mezinárodním orgánem, napětí začínající studené války však jakýkoli pokrok v tomto směru znemožnilo. Sovětský svaz neměl na žádné dohodě se Spojenými státy zájem, dokud s nimi nedosáhl jaderné parity. Poté co v roce 1949 vyvinul svou první jadernou bombu, odmítl *ab initio* jakoukoli dohodu se svým novým úhlavním nepřítelem a teprve s úspěchem družice Sputnik v roce 1957 získali Sověti dojem, že se Američanům vyrovnali.¹⁴ O několik měsíců později vyhlásili jednostranné moratorium na další jaderné testy za předpokladu, že se připojí i další velmoci.¹⁵

K oživení v otázce odzbrojení došlo v druhé polovině padesátých let po ženevské konferenci v roce 1955 a v souvislosti s Chruščovovou doktrínou „mírového soužití“ mezi oběma bloky. Opakované výzvy sovětského vůdce ke svolání konference supervelmocí a jeho snaha urovnat alespoň některé z nevyřešených problémů druhé světové války v Evropě se ve většině případů nesetkaly s odezvou, vytvořily

12 CRUMP-GABREËLS, Laurien: Nonproliferation under pressure: The nuclear debate within the Warsaw Pact, 1965–1968. In: POPP, Roland – HOROVITZ, Liviu – WENGER, Andreas (ed.): *Negotiating the Nuclear Non-Proliferation Treaty: Origins of the Nuclear Order*. London, Routledge 2016, s. 97–116.

13 GHEORGHE, Eliza: Atomic Maverick: Romania's negotiations for nuclear technology, 1964–1970. In: *Cold War History*, roč. 13, č. 3 (2013), s. 373–392; TÁŽ: Building détente in Europe? East–West trade and the beginnings of Romania's nuclear programme, 1964–70. In: *European Review of History – Revue européenne d'histoire*, roč. 21, č. 2 (2014), s. 235–253.

14 Viz LOGSDON, John M. – LAUNIUS, Roger D. – SMITH, Robert William: *Reconsidering Sputnik: Forty years since the Soviet satellite*. London, Routledge 2002, s. 310.

15 Viz DAHLMAN, Ola – MYKKELTVEIT, Svein – HAAK, Hein: *Nuclear Test Ban: Converting Political Visions to Reality*. Dordrecht, Springer Science & Business Media 2009, s. 60.

Generální tajemník Rumunské komunistické strany Gheorghe Gheorghiu-Dej (1901–1965) při oslavě svých šedesátých narozenin v listopadu 1961 v Bukurešti. Vpravo za ním jeho pozdější nástupce Nicolae Ceaușescu (1918–1989). Rumunsko s počátkem šedesátých let vykročilo na cestu větší nezávislosti (Fototeca online a comunismului românesc)

však základ pro dialog. V tomto duchu se pak objevilo několik iniciativ, jejichž cílem bylo vytvoření regionálních bezjaderných zón, například takzvaný Rapackého plán. Tento plán, který inicioval polský ministr zahraničí Adam Rapacki, předpokládal vytvoření bezjaderného pásma ve střední Evropě a získal si ve své době značnou pozornost navzdory tomu, že z pohledu většiny západních činitelů se jednalo jen o sovětský manévr, jak vytlačit Američany (a jejich jaderné zbraně) z Německa a blízkosti sovětských hranic.¹⁶ Méně známý plán na vytvoření bezjaderné zóny na Balkáně představil bez velkého úspěchu i rumunský premiér Chivu Stoica.¹⁷ V rámci Organizace spojených národů byl v Ženevě vytvořen Výbor pro odzbrojení (Committee for Disarmament), jenž zpočátku nebyl ve své práci příliš úspěšný,

16 Viz SPERO, Joshua B.: *Bridging the European Divide: Middle Power Politics and Regional Security Dilemmas*. Lanham (Maryland), Rowman & Littlefield 2004, s. 32.

17 Plán byl zveřejněn 11. září 1957 v ústředním deníku Rumunské komunistické strany *Scînteia [Jiskra]*. Viz také GIANARIS, Nicholas V.: *Geopolitical and economic changes in the Balkan countries*. Westport (Connecticut), Praeger 1996, s. 160.

později však sehrál klíčovou roli v přijetí Smlouvy o částečném zákazu jaderných zkoušek v roce 1963.¹⁸

V šedesátých letech debaty o kontrole a omezení jaderných zbraní nabraly na intenzitě, zejména v důsledku dvou významných událostí.¹⁹ První z nich, takzvaná karibská krize, zvýšila povědomí o fatálních rizicích vyplývajících z nulové kontroly nad jadernými arzenály, jejichž síla neustále rostla a jejichž nosiče byly čím dál složitější.²⁰ Rizika spojená s šířením jaderných zbraní podtrhl i úspěch čínského jaderného programu v roce 1964, zejména s ohledem na nevyzpytatelnost Číny v mezinárodních vztazích, politický radikalismus jejího komunistického vedení i na velikost a zdroje Číny, které z ní činily obtížného protivníka. Zatímco Sovětský svaz a Spojené státy se již navzájem jako protivníci znaly a zdály se mít zájem na udržení rovnováhy hrozeb, Čína byla zcela jiný případ, který znepokojoval Američany i Sověty.²¹

Smlouva o nešíření jaderných zbraní byla neformálně produktem sovětsko-amerických bilaterálních jednání, i když cílila na širší skupinu signatářů, zejména proto, že jedním z jejích základních cílů bylo nejen omezit jaderné závody mezi oběma supervelmocemi, ale především zastavit další šíření jaderných zbraní mezi ostatní země světa.²² Z tohoto pohledu měla smlouva bipolární charakter a počítala ze své podstaty s nerovnoprávným postavením mezi státy, které disponovaly jadernou zbraní (a směly si ji ponechat), a státy, které ji nevlastnily (a měly se zavázat, že o její získání nebudou v budoucnu usilovat). Ve skutečnosti ovšem většina zemí na světě neměla k získání jaderné zbraně v dohledné budoucnosti ani potřebné technologie, ani zdroje. A řada zemí, které byly chráněny americkým jaderným deštníkem, o takové prostředky ani nemusela usilovat.

Ačkoli podnět ke smlouvě vzešel od obou supervelmocí, byl to Nikita Sergejevič Chruščov, kdo z ní ve svém odhodlání zlepšit vztahy mezi Východem a Západem a snížit mezinárodní a vojenské tlaky, jimž Moskva musela čelit, učinil mezník sovětské zahraniční politiky a prosadil ji do mezinárodní agendy. Poté co čínsko-sovětský rozkol prohloubil problémy, s nimiž se Moskva potýkala, začal Chruščov uvažovat o přijetí amerického projektu jaderných Mnohostranných sil (*Multilateral Force* – MLF), jen aby dosáhl se Spojenými státy dohody o nešíření jaderných zbraní. Cílem této americké iniciativy bylo vytvoření „jaderné flotily NATO“, jejíž součástí se

18 Viz ATHANASOPOULOS, Haralambos: *Nuclear disarmament in international law*. London, McFarland & Comp. 2000, s. 34–37.

19 Viz ROJECKI, Andrew: *Silencing the Opposition: Antinuclear Movements and the Media in the Cold War*. Urbana-Champaign, University of Illinois Press 1999, s. 16–46.

20 Viz CIMBALA, Stephen J.: Behaviour modification and the Cuban missile crisis: From brinkmanship to disaster avoidance. In: *Arms Control*, roč. 13, č. 2 (1992), s. 252–284.

21 Viz HORSBURGH, Nicola: *China and Global Nuclear Order: From Estrangement to Active Engagement*. Oxford, Oxford University Press 2015, s. 61; GOLDSTEIN, Lyle J.: When China was a ‘rogue state’: The impact of China’s nuclear weapons program on US–China relations during the 1960s. In: *Journal of Contemporary China*, roč. 12, č. 37 (2015), s. 739–764.

22 POPP, Roland: The long road to the NPT: From superpower collusion to global compromise. In: POPP, R. – HOROVITZ, L. – WENGER, A.: *Negotiating the Nuclear Non-Proliferation Treaty*, s. 14–20 (viz pozn. 12).

mělo stát i západní Německo.²³ Téma vyvolalo v rámci Varšavské smlouvy neshody, protože nejen východní Německo, ale i další země se cítily ohrožené vyhlídkami na to, že se Spolková republika stane jadernou mocností, a postavily se tak proti Chruščovovým plánům.

Jak uvádí Laurien Crumpová, nejvyšší straničtí představitelé Německé demokratické republiky a Polské lidové republiky Walter Ulbricht a Władysław Gomułka v této situaci „zamýšleli využít Varšavskou smlouvu jako nástroj kontroly sovětského unilateralismu v jaderných otázkách a hodlali požadovat větší míru zapojení“.²⁴ Ulbricht chtěl svolat Politický poradní výbor Varšavské smlouvy na leden 1964 a diskutovat na tomto fóru o projektu Mnohostranných sil NATO, Rumuni se však z vlastních důvodů postavili proti.²⁵ Vzhledem k tomu, že Rumunsko považovalo své zvláštní vztahy s Čínou za štít proti sovětskému vměšování, bylo i jeho stanovisko k odzbrojení a samotnému fungování Varšavské smlouvy ovlivněno tím, jak vnímalo roli Číny na mezinárodní scéně. Například v říjnu 1964 Čína uskutečnila svůj první pokusný jaderný výbuch a v této souvislosti by jakákoli iniciativa Sovětského svazu (či Varšavské smlouvy) zaměřená na nešíření jaderných zbraní nabyla odlišného významu.

Rumunské vedení konzultovalo toto téma s čínskými představiteli a ujistilo je, že Bukurešť Moskvě nedovolí využít Varšavskou smlouvu jako nástroj k útoku na Čínu. Během jednání Politického poradního výboru, který se nakonec sešel po dlouhé přestávce v lednu 1965, se Rumunsko postavilo proti snahám NDR a Polska prosadit projekt Smlouvy o nešíření jaderných zbraní a využilo přitom počátečního váhavého postoje nového sovětského vůdce Leonida Iljiče Brežněva.²⁶ Jaderný úspěch Číny však pomohl Brežněvovi přesvědčit Američany, aby přijali projekt nešíření jaderných zbraní, který vylučoval existenci Mnohostranných sil, což opět svedlo Moskvu a její hlavní evropské spojence na společnou cestu. Již v říjnu 1965 Sovětský svaz představil na půdě OSN svou vlastní iniciativu zaměřenou na nešíření jaderných zbraní a zahájil tak proces oficiálních jednání, která vyústila v přijetí smlouvy v roce 1968.²⁷

Po svém předchůdci zdědil Brežněv nefunkční Varšavskou smlouvu a usilovně se snažil o její reformu i větší efektivitu. Ačkoli reformu navrhovali již východní Němci, Brežněv brzy převzal iniciativu a učinil z tohoto tématu jednu ze svých klíčových priorit. „Brežněv chtěl vytvořit spojený štáb ozbrojených sil i vyjasnit pravomoci nejvyššího velitele, aby se tak organizace stala ‘nejen formálním, ale skutečným protějškem NATO’ a mohla být snáze využita k vojenským účelům“,²⁸ píše Laurien Crumpová. Jeho plán se však brzy setkal se značným odporem Rumunska, které reformy vnímalo jako sovětskou snahu posílit svou kontrolu nad spojenci a protestovalo ve jménu principu suverenity proti jakékoli formě podřízení národních

23 CRUMP-GABREËLS, L.: *Nonproliferation under pressure*, s. 100.

24 Tamtéž.

25 Tamtéž, s. 101.

26 Tamtéž, s. 104.

27 Tamtéž, s. 105 n.

28 Viz CRUMP, Laurien: *The Warsaw Pact Reconsidered: International Relations in Eastern Europe, 1955–1969*. Abingdon, Routledge 2015, s. 142.

ozbrojených sil sovětskému nejvyššímu velení.²⁹ Rumunsko-sovětský spor v rámci Varšavské smlouvy pokračoval i v následujících letech a překrýval se s dalšími vzájemnými rozmíškami, jako byla ta, jež se týkala Smlouvy o nešíření jaderných zbraní.

Poté co Sověti v říjnu 1966 dosáhli s Američany dohody o tom, že nepostoupí jaderné hlavice svým nejaderným spojencům, jako základního principu jednání o nešíření jaderných zbraní, Moskva zahájila sérii informačních konzultací se spojenci z Varšavské smlouvy. V únoru 1967 navštívil sovětský náměstek ministra zahraničí Alexandr Soldatov Bukurešť, aby s rumunským vedením prodiskutoval kroky, jež Moskva v té době podnikala, a také základní ustanovení budoucí smlouvy.³⁰ Nicolae Ceaușescu i premiér Ion Gheorghe Maurer byli pozváni k diskusi o tématu s Brežněvem do Moskvy, kam se oba vydali jen měsíc poté. V březnu 1967 Ceaușescu představil své výhrady Brežněvovi a zdůraznil, že z jeho pohledu by měla být otázka nešíření jaderných zbraní součástí širších diskusí o obecném odzbrojení. Nejaderným státům měly být podle něj poskytnuty záruky bezpečnosti před agresí jaderných velmocí i přístup k civilnímu využití jaderné energie.³¹ Rumunsko mělo v té době zájem na rozvoji vlastního programu jaderné energie a obávalo se proto, aby nemuselo čelit v tomto směru omezením.³²

Brežněv nabídl Ceaușeskovi proti jeho výhradám ujištění a zároveň trval na tom, že smlouva podléhá souhlasu Američanů, takže Moskva nemůže přijmout zodpovědnost za příliš mnoho změn. Podle Brežněva byla nejvýznamnějším výsledkem dohodnuté smlouvy skutečnost, že se Spolková republika Německo nestane jadernou mocností.³³ Ceaușescu byl opatrný a snažil se předejít jednání Moskvy s ostatními spojenci Varšavské smlouvy za svými zády. Prosazoval proto, aby se o tématu jednalo na Politickém poradním výboru Varšavské smlouvy, což byla změna oproti dřívějšímu rumunskému postoji. Brežněv souhlasil, ale vzhledem k očekávaným obstrukcím Rumunů neměli Sověti, východní Němci ani další jejich partneři na uskutečnění tohoto setkání v brzké době velký zájem. Ceaușescu byl nucen zopakovat svůj požadavek v lednu 1968, kdy se již sovětsko-americká jednání o ustanoveních smlouvy nacházela ve značně pokročilé fázi.

29 Viz MASTNY, Vojtech: *The Warsaw Pact as History*. In: MASTNY, Vojtech – BYRNE, Malcolm: *A Cardboard Castle? An Inside History of the Warsaw Pact, 1955–1991*. Budapest, Central European University Press 2005, s. 29.

30 Viz CRUMP-GABREËLS, L.: *Nonproliferation under pressure*, s. 106 (viz pozn. 12).

31 *Arhivele Naționale ale României* [Národní archiv Rumunska] (dále jen ANR), Bukurešť, fond (f.) Comitetul Central al Partidului Comunist Român (CC al PCR) – Sectia Relatii Externe [Ústřední výbor Komunistické strany Rumunska (ÚV KSR) – oddělení vnějších vztahů], složka (sl.) 14/1967, Stenograma discuțiilor avute la Moscova în zilele de 17–18 martie 1968 [Stenografický záznam rozhovorů uskutečněných v Moskvě ve dnech 17.–18. března 1968], s. 6–9.

32 Viz GHEORGHE, E.: *Atomic Maverick*, s. 373 n. (viz pozn. 13).

33 ANR, Stenograma discuțiilor avute la Moscova în zilele de 17–18 martie 1968, s. 19–23.

Zdůvodnění a idealismus rumunského postoje ke smlouvě

Většina výhrad Rumunska k návrhu smlouvy, který předložily Spojené státy a Sovětský svaz, pramenila právě z odmítnutí bipolarity a bipolárně vnímaného charakteru smlouvy. Rumunské Ministerstvo zahraničních věcí vypracovalo na jaře 1967 seznam návrhů změn k tehdy diskutované verzi smlouvy, které vycházely z pohledu Ceaușeskovy režimu na mezinárodní záležitosti. Dříve než byly tyto návrhy změn předloženy Výboru pro odzbrojení v Ženevě,³⁴ schválilo je v dubnu 1967 vedení Rumunské komunistické strany.³⁵ Představy načrtnuté Ministerstvem zahraničí vycházely z několika zásad, které měly být včleněny do smlouvy či být ve smlouvě obsaženy alespoň v základních rysech: smlouva měla umožnit rovnováhu v odpovědnosti mezi jadernými a nejadernými státy, kterýkoli stát či skupina států měly mít možnost rozhodnout o vytvoření bezjaderné zóny na svém území a smlouva měla zároveň představovat krok na cestě k obecnému odzbrojení.³⁶ Dokument pak obsahoval seznam konkrétních návrhů změn smlouvy, které z těchto zásad vycházely.

Podle jedné z těchto změn měl být například do preambule smlouvy včleněn odstavec stanovující svobodné právo všech jaderných i nejaderných států realizovat výzkumné aktivity zaměřené na mírové využití jaderné energie.³⁷ Ten by doplnil již stávající odstavec, který pověřoval Mezinárodní agenturu pro atomovou energii (MAAE) kontrolou nad veškerým jaderným výzkumem i nad veškerými materiály a technologiemi specificky využívanými v oblasti jaderné energie. Z pohledu Rumunska představovalo ustanovení ve stávající podobě, jak bylo dohodnuto mezi Sověty a Američany, určité omezení suverenity nejaderných států. Jakožto malý nejaderný stát se Rumunsko cítilo být vyloučené z bipolárního uspořádání, které umožňovalo monopol stávajících jaderných mocností,³⁸ jež měly z pohledu rumunských politiků zájem na udržení a ochraně svého monopolu oproti malým a středně velkým státům. Co se týká mírového průmyslového využití jaderné energie všemi státy, rumunský seznam návrhů změn též požadoval úpravu příslušného článku, tak aby obsahoval formulaci, že se to bude dít „na základě rovnosti“.³⁹

Jako malý stát však Rumunsko nevnímalo ze strany jaderných mocností jen omezení, ale i skutečnou hrozbu. Pozornost rumunské diplomacie se zaměřila

34 Výbor osmnácti států pro odzbrojení (*The Eighteen Nation Committee on Disarmament – ENCD*) vznikl v roce 1961 v rámci OSN jako platforma pro diskusi a hledání řešení v otázkách odzbrojení a kontroly jaderných zbraní. Formální jednání o Smlouvě o nešíření jaderných zbraní probíhala ve výboru v letech 1965–1968.

35 ANR, f. CC al PCR – Sectia Cancelarie [ÚV KSR – Kancelář], sl. 52/1967, protokol č. 20 ze zasedání stálého prezidia (*Prezidiului Permanent*) ÚV KSR 11.4.1967, s. 2.

36 *Tamtéž*, Proiectul Tratatului de Neproliferare a Armelor Nucleare [Projekt Smlouvy o nešíření jaderných zbraní], s. 20.

37 *Tamtéž*, s. 21.

38 Vedle USA a SSSR vlastnily v té době jaderné zbraně Velká Británie, Francie, Čína a v utajení již také Izrael, Indie zahájila vojenský jaderný program. (Pozn. red.)

39 *Tamtéž*, s. 26.

i na další odstavec v návrhu smlouvy, který požadoval zastavení výroby jaderných zbraní i postupné zničení stávajících arzenálů. Součástí rumunských připomínek bylo doporučení, aby odstavec obsahoval nejen požadavek na postupnou likvidaci stávajících arzenálů, ale i obecný zákaz použití jaderných zbraní, a to bez ohledu na okolnosti.⁴⁰

Jedním z nejdůležitějších bodů smlouvy, přinejmenším z pohledu Rumunska, bylo ustanovení, ve kterém se jaderné státy zavazovaly nepoužít jadernou zbraň proti nejaderným státům výměnou za závazek nejaderných států jadernou zbraň v budoucnu nevyrobiť a ani o její získání jinými prostředky neusilovat. Rumunské Ministerstvo zahraničí považovalo toto ustanovení za neúplné, a proto navrhovalo úpravu v tom smyslu, aby se jeho obsah vztahoval i na státy, které mají na svém území cizí jaderné zbraně.⁴¹ Tím byly samozřejmě myšleny sovětské satelity a američtí spojenci, tedy státy, které většinou jadernou zbraň nevlastnily ani neměly zájem v budoucnu ji získat, na jejichž územích se však nacházely jaderné zbraně patřící supervelmocím.

Rumuni též konzultovali tuto záležitost s Číňany během návštěvy premiéra Maurera v Pekingu v červnu 1967. Rumunsko se stavělo proti dřívějším iniciativám Varšavské smlouvy, protože nebyly v souladu s čínskými zájmy, jeho hlavním cílem však bylo zabránit upevnění sovětské nadvlády, které se právě Čína s vervou bránila. Po nástupu Ceaușeska k moci v roce 1965 byl rozhodovací proces v Bukurešti i nadále ovlivňován touto logikou, opozice proti sovětské hegemonii v rumunské zahraniční politice však také zjevně získala nové podtóny. V předchozích letech se též upevnila pozice Číny jako jaderné mocnosti a Bukurešť tak vnímala její roli v jednání o Smlouvě o nešíření jaderných zbraní v poněkud odlišném světle.

Premiér Gheorghe Maurer svému čínskému protějšku Čou En-lajovi sdělil, že z pohledu Rumunska je cílem smlouvy nastolit „monopol dvou států“ v jaderných záležitostech, a proto je důležité, aby Peking byl aktivní a podobnému výsledku zabránil.⁴² „Rumunsko je malá země; jednali jsme a nadále budeme jednat tak, jak si myslíme, že je třeba. Pozice Čínské lidové republiky jakožto socialistické země vlastníci jaderné zbraně by měla z našeho pohledu v této záležitosti obrovský vliv. Jsme přesvědčeni, že pokud by Čínská lidová republika zaujala aktivní postoj ke smlouvě, mohla by jejím podpisu v současné podobě zabránit a rozhodnout tak o jejím vylepšení. Proto se domníváme, že by Čína měla k tomuto problému přistoupit aktivně a konstruktivně,“ řekl Maurer Čou En-lajovi.⁴³

Rumunský seznam návrhů změn byl postoupen všem zapojeným stranám oficiálními cestami Organizace spojených národů. Ve dnech 14. a 15. prosince 1967

40 *Tamtéž*, s. 23.

41 *Tamtéž*, s. 25.

42 ANR, f. CC al PCR – Sectia Relatii Externe, sl. 49/1967, Stenograma discuțiilor avute cu ocazia vizitei delegației de partid și guvernamentale a Republicii Socialiste România în Republica Populară Chineză [Stenografický záznam rozhovorů uskutečněných během návštěvy stranické a vládní delegace Rumunské socialistické republiky v Čínské lidové republice], s. 64.

43 *Tamtéž*, s. 68.

Rumunsko mezi Sovětským svazem a Čínou. Strategii, kterou Nicolae Ceaușescu uplatňoval ve druhé polovině šedesátých let, ilustruje fotografie z devátého sjezdu Rumunské komunistické strany v červnu 1965 v Bukurešti. Vpravo kráčí generální tajemník sovětských komunistů Leonid Iljič Brežněv, vlevo tehdejší člen čínského komunistického vedení a vlády Teng Siao-pching (Fototeca online a comunismului românesc)

pobýval Ceaușescu v doprovodu premiéra Maurera na oficiální návštěvě Moskvy. Ani jedna strana však během návštěvy problém Smlouvy o nešíření jaderných zbraní neotevřela, přestože si Sověti velmi dobře uvědomovali nezávislý postoj Rumunska k této otázce.⁴⁴ Jak ukázal pozdější vývoj rumunsko-sovětských vztahů, Moskva se

44 K obsahu těchto diskusí viz *tamtéž*, sl. 101/1967, Stenograma convorbirilor dintre delegațiile Partidului Comunist Român și Partidul Comunist al Uniunii Sovietice, Kremlin 14–15 decembrie 1967 [Stenografický záznam rozhovorů mezi delegací KSR a KSSS, Kreml 14.–15. prosince 1967]. K dojům Ceaușeska z diskusí v Moskvě viz *tamtéž*, sl. 1/1968, Stenograma convorbirilor ce au avut loc în zilele de 3-4 ianuarie 1968 la Belje – RSFI, între tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretar general al CC al PCR, președintele Consiliului de Stat al R.S. România, și tovarășul Iosip Broz Tito, președintele RSFI, președintele UCI [Stenografický záznam rozhovorů uskutečněných ve dnech 3.–4. ledna 1968 v Belje (Jugoslávie) mezi soudruhem Nicolaem Ceaușeskem, generálním tajemníkem ÚV RKS a předsedou Státní rady Rumunské socialistické republiky, a soudruhem Josipem Brozem Titem, prezidentem SFRJ a předsedou Svazu komunistů Jugoslávie (SKJ)], s. 23 n.

zdráhala diskutovat o návrhu smlouvy s dalšími členy Varšavské smlouvy, dokud se výhled na její uzavření jevil být vzdálený.

V následujících měsících jednání o smlouvě zrychlila, zejména díky odhodlání Sovětů i Američanů překonat překážky. V lednu 1968 oznámil první náměstek ministra zahraničí SSSR Vasilij Kuzněcov rumunskému velvyslanectví v Moskvě, že se Sovětský svaz a Spojené státy již dohodly na určitých změnách v návrhu smlouvy a že tyto změny budou představeny ve Výboru pro odzbrojení v Ženevě.⁴⁵ Pokud šlo o trvání smlouvy, sovětská strana navrhla období pětadvaceti let, s tím že po jeho uplynutí se měla uskutečnit mezinárodní konference hodnotící naplňování smlouvy i potřebu prodloužit platnost jejích ustanovení. Rumuni již dříve navrhovali, aby se naplňování smlouvy hodnotilo průběžně na několika pravidelných mezinárodních konferencích. Moskva se však zjevně tímto návrhem neřídila. Prosazování myšlenky série pravidelných konferencí bylo dalším pokusem Rumunska, jak přispět k institucionalizaci vztahů mezi státy, neboli k vytvoření rámce, v němž by vztahy mezi malými nejadernými státy a jadernými supervelmocemi získaly formální základ. Tento přístup by však dával výhodu malým státům a omezoval přímá jednání obou supervelmocí, což byl i důvod, proč se Sověti rozhodli rumunský návrh ignorovat.⁴⁶

Další změna, kterou Sověti se souhlasem Američanů iniciovali, se týkala kontroly využívání jaderné energie v západoevropských zemích, které byly členy Evropského společenství pro atomovou energii (EURATOM). Místo Mezinárodní agentury pro atomovou energii byla dohledem v těchto zemích nově pověřena uvedená instituce, s výhradou práva MAAE zasáhnout a dohlížet na kontrolu vykonávanou Euratomem.⁴⁷

Nový návrh smlouvy byl zveřejněn na půdě Výboru pro odzbrojení v Ženevě 18. ledna 1968. Na základě této nové verze rumunské Ministerstvo zahraničí sestavilo další seznam návrhů změn (využilo přitom doby, která uběhla od první prezentace změn Sovětským svazem) a postoupilo jej stranickému vedení v Bukurešti. Tento druhý dokument představil stručný přehled všech návrhů změn, které Rumunsko iniciovalo, uváděl, do jaké míry byly tyto návrhy v nové verzi smlouvy zohledněny, a doporučoval další postup. Například jaderný výzkum pro mírové účely měl podle nové verze nadále zůstat výsadou jaderných mocností, avšak nejaderné státy měly mít právo na přístup k těmto výsledkům.⁴⁸

45 *Tamtéž*, f. CC al PCR – Sectia Cancelarie, sl. 2/1968, s. 9, Notă referitor: Propunerile de modificări și adăugiri la proiectul de tratat privind neproliferarea armelor nucleare, transmise țării noastre de către URSS, la 5 ianuarie 1968 [Poznámka: Navrhované změny a dodatky k návrhu Smlouvy o nešíření jaderných zbraní, předložené naší zemi ze strany SSSR dne 5. ledna 1968].

46 O americkém ministrovi zahraničí Henrym Kissingerovi bylo také známo, že nebere v úvahu malé státy a prosazuje dohodu velmocí (viz GUZZINI, Stefano: *Realism in International Relations and International Political Economy: The Continuing Story of a Death Foretold*. London, Routledge 2013, s. 96).

47 *Tamtéž*, s. 12 n.

48 ANR, f. CC al PCR – Sectia Cancelarie, sl. 10/1968, Notă referitor: Poziția Republicii Socialiste România față de proiectul revizuit al tratatului de ne-proliferare a armelor

V otázce jaderného odzbrojení Rumunsko již od počátku požadovalo, aby se toto téma stalo součástí Smlouvy o nešíření jaderných zbraní, a dokonce navrhovalo, aby smlouva v tomto ohledu stanovila závazky i konkrétní kroky. Se svým návrhem však uspělo jen částečně. Nová verze smlouvy sice obsahovala zmínku o jaderném odzbrojení, jednalo se však pouze o obecné prohlášení, podle něhož signatáři považovali Smlouvu o nešíření jaderných zbraní jen za krok směrem k odzbrojení jakožto obecnému cíli mezinárodních vztahů, a nezmiňovala v tomto ohledu žádné závazky či podmínky. Podle dané formulace nesly navíc jaderné i nejaderné státy v oblasti odzbrojení stejnou odpovědnost.⁴⁹

Podobně skončil i další rumunský návrh týkající se bezjaderných zón, tedy tématu, které bylo hlavním zájmem malých a středně velkých států. Dokument oficiálně přiznával jakékoli skupině států právo uzavřít regionální dohodu o vytvoření bezjaderných zón a uznával i jejich následné právo ochrany před jadernými útoky. Chyběla však jakákoli zmínka o zárukách či jiný plán, který by přispěl k naplnění tohoto ustanovení.⁵⁰

I tak se rumunské Ministerstvo zahraničí zdálo být s dosaženými výsledky spokojené a stranickému vedení navrhlo, aby změny v jejich stávající podobě přijalo. Zahrnovaly i ustanovení o společném mírovém využití vědeckých výzkumů jaderných pokusů, třebaže příslušný článek neobsahoval formulaci „na základě rovnosti“, která byla pro Rumuny zásadní.⁵¹ Ministerstvo též doporučilo, aby Rumunsko souhlasilo s článkem o odzbrojení (i když nebyl formulován tak, jak si Bukurešť přála), s tím že již pouhé jeho zahrnutí do upraveného návrhu smlouvy je úspěchem a další naléhání by ničemu neprospělo.⁵² Ministerstvo však vyjádřilo určité výhrady k otázce regionálních bezjaderných zón, a doporučilo proto, aby Rumunsko tento článek v podobě, v jaké byl formulován, nepřijalo. Argumentovalo tím, že ačkoli smlouva přiznávala právo na vytváření regionálních bezjaderných zón, nemělo to praktický význam, protože v ní chyběla jakákoli záruka proti agresí ze strany jaderných států. Z pohledu Rumunů musely být státy, které se rozhodly pro vytvoření bezjaderné zóny, před jaderným útokem chráněny podstatně silnějšími závazky než jen obecnou deklarací. Bezpečnost malých a středně velkých států Bukurešť vnímala jako velmi důležité téma, zejména s ohledem na to, jak velká byla jejich zranitelnost vůči supervelmocím. Ministerstvo zahraničí proto zastávalo názor, že Rumunsko by mělo svůj požadavek na existenci záruk prosazovat i nadále. Své doporučení podpořilo argumentem, že na formulaci závazků trvá i řada jiných států stejné kategorie, takže Rumunsko nebude ve svém snažení osamocené.⁵³

Výše uvedený dokument též navrhl odmítnout ustanovení, podle něhož by kontrolou nad rozvojem jaderné energetiky v západoevropských státech byl pověřen

nucleaire [Poznámka: Postoj Rumunské socialistické republiky k revidovanému návrhu Smlouvy o nešíření jaderných zbraní], s. 6.

49 *Tamtéž*, s. 6 n.

50 *Tamtéž*, s. 7.

51 *Tamtéž*, s. 10.

52 *Tamtéž*.

53 *Tamtéž*, s. 12.

Euratom, přičemž argumentovalo tím, že všechny země bez rozdílu by měly podléhat jednotné kontrole. Rumunská diplomacie se také domnívala, že Bukurešť by měla trvat na další změně, která nebyla v upravené verzi smlouvy zahrnuta, a to na pořádání pravidelných konferencí hodnotících, jak se naplňují ustanovení smlouvy.⁵⁴ Trvání na tomto bodu vycházelo z přesvědčení, na kterém se rumunští politici shodovali, totiž že dobře regulovaný mezinárodní systém, založený na zákonech, zásadách a organizacích, by značně omezil vliv obou supervelmocí i možnost bipolárních dohod mezi nimi.

Ministerský dokument byl postoupen stálému prezidiu Ústředního výboru Rumunské komunistické strany, který jej ve stejné podobě 24. ledna 1968 schválil, a dokument se tak stal oficiální politickou linií rumunské diplomacie.⁵⁵ Obsah a forma tohoto dokumentu i jeho bezvýhradné schválení dokládaly odhodlání Ceaușeskova režimu odolat sovětským tlakům a aktivně bránit zájmy Rumunska jakožto nejaderného státu, což bylo pro Moskvu značně iritující. Již „přátelství“ Ceaușeska s Čínou a jeho voluntarismus Sověty popouzely, ale v tomto konkrétním případě nezávislá pozice Rumunska zasahovala do otázek globální bezpečnosti. *Détente* představovalo pro Sovětský svaz nelehký proces, protože se jím měnily tradiční vzorce politického chování, podle nichž byl Západ popisován jako úhlavní nepřítel. I proto si musela Moskva předtím, než se na tuto riskantní cestu vydala, zajistit plnou kontrolu nad satelitními státy Varšavské smlouvy. Jak uvedl britský historik Mike Bowker, zásadní roli v tomto ohledu hrála sovětská invaze do Československa, protože dokazovala zejména východoevropským satelitním státům odhodlání Moskvy bránit své „impérium“ za každou cenu, aby snad nedošlo ve vztahu k dialogu mezi Východem a Západem k nějakému „nedorozumění“.⁵⁶ Z tohoto pohledu Rumunsko vážně narušovalo sovětské plány. Dohoda s americkými protějšky na revidované verzi smlouvy zjevně stála sovětskou diplomacií značné úsilí a muset čelit podobné opozici zevnitř vlastního bloku muselo být pro Sověty krajně nepříjemné. Tím spíše, že Rumunsko svůj postoj hájilo velmi nahlas a využívalo všech dostupných prostředků k tomu, aby jej zpopularizovalo a získalo si podporu jiných států s podobnými zájmy.

Podobnou analýzu jako Ministerstvo zahraničí zpracovala v Bukurešti i širší skupina státních institucí, která zahrnovala mimo jiné Ministerstvo ozbrojených sil, Ministerstvo pro elektrickou energii a Radu státní bezpečnosti. Materiál nastínil možné důsledky Smlouvy o nešíření jaderných zbraní pro Rumunsko na různých úrovních – politické, vojenské, hospodářské, právní – a zdůraznil výhody i nevýhody, které by pro zemi vyplývaly v případě souhlasu s podpisem, či naopak odmítnutí

54 *Tamtéž*, s. 13 n.

55 *Tamtéž*, protokol č. 4 ze zasedání stálého prezidia ÚV RKS 24.1.1968.

56 BOWKER, Mike: Brezhnev and Superpower relations. In: BACON, Edwin – SANDLE, Mark (ed.): *Brezhnev reconsidered*. New York, Palgrave MacMillan 2002, s. 92; CARY, Noel D.: Reassessing Germany's Ostpolitik, 2: From Refreeze to Reunification. In: *Central European History*, sv. 33, č. 3 (2000), s. 388.

podpisu smlouvy.⁵⁷ Tento dokument je důležitým důkazem, že vedoucí představitelé Rumunska se zcela vážně zabývali odmítnutím podpisu smlouvy jakožto legitimní možností. To by samozřejmě pro Brežněvovo vedení znamenalo velký šok, protože bilaterální dohoda mezi oběma supervelmocemi zahrnovala i neformální závazek, že sovětsko-americkou verzí smlouvy se budou řídit i všichni jejich spojenci. Faktické odmítnutí smlouvy Rumunskem by tak zasadilo ránu i mezinárodní prestiži Sovětského svazu. Zároveň je třeba v zájmu vyváženého hodnocení zdůraznit, že se jednalo jen o teoretickou možnost, kterou vedení Rumunské komunistické strany bralo do úvahy, a že v následujících měsících se neobjevily žádné známky toho, že by Rumuni o tomto scénáři dále uvažovali.

Z pohledu Bukureště předpokládala poslední verze smlouvy oproti stávající situaci mnohem přísnější kontrolu nejaderných států usilujících o získání či výrobu jaderné technologie a materiálu pro civilní využití atomu v průmyslu a energetice.⁵⁸ Uvedené hodnocení bylo z politického a právního hlediska značně kritické a poukazovalo zřetelně na to, že smlouva *de iure* i *de facto* potvrzovala stav nerovnoprávnosti mezi státy a že tento nerovnoprávný stav byl samotným koncepčním základem smlouvy. Autoři dokumentu tím zjevně odkazovali na rozdíly mezi jadernými státy na jedné straně, které mohly nadále svobodně a bez jakýchkoli omezení pokračovat v jaderném výzkumu (ať už vojenském, či civilním), a nejadernými státy na straně druhé, které nesměly vyrábět či používat jadernou energii pro vojenské účely a které zároveň podléhaly přísné kontrole při jejím využití pro civilní účely.⁵⁹

I přesto analýza z jednoduchého důvodu doporučila, aby Rumunsko smlouvu podepsalo: součástí ustanovení smlouvy totiž bylo i právo kteréhokoli státu kdykoli od smlouvy i od dříve přijatých závazků odstoupit. Text analýzy dodával, že Rumunsko tak může postupovat, kdykoli by se jeho představitelé domnívali, že kontrola je příliš přísná nebo že připojení ke smlouvě negativně ovlivňuje budoucí rozvoj jeho jaderného průmyslu.⁶⁰ Stejný závěr autoři vyvodili i ze studia obou možností – zda smlouvu podepsat, či nepodepsat. Dospěli totiž k závěru, že podpis smlouvy by Rumunsku značně usnadnil přístup k jaderné technologii, expertíze a surovinám potřebným pro rozvoj jeho vlastního jaderného průmyslu. V té době rumunské úřady vedly pokročilá jednání s řadou různých dodavatelů s cílem postavit jadernou elektrárnu. Potenciální odmítnutí podpisu smlouvy by znamenalo pro tato jednání velkou překážku, neboť by jejich výsledek oddálilo, nebo je dokonce zcela zablokovalo.⁶¹ Z toho logicky vyplývalo, že navzdory různým připomínkám k textu smlouvy je její podpis v podobě, na které se shodne většina států, v nejlepším zájmu Rumunska.

57 ANR, f. CC al PCR – Sectia Cancelarie, sl. 91/1968, Notă referitor: Prevederile proiectului Tratatului de neproliferare a armelor nucleare în domeniul controlului și implicațiile sale pentru România [Poznámka: Ustanovení Smlouvy o nešíření jaderných zbraní v oblasti kontroly a jeho důsledky pro Rumunsko], s. 89.

58 Tamtéž, s. 93.

59 Tamtéž, s. 94.

60 Tamtéž, s. 95.

61 Tamtéž, s. 96 n.

Kromě přístupu nejaderných států k atomovým technologiím byly pro Bukurešť citlivým tématem i záruky, jež měly jaderné státy poskytnout zemím, které nevlastnily jadernou zbraň a které se dle ustanovení smlouvy zavazovaly, že se ji v budoucnu nepokusí získat. V tomto ohledu analýza uváděla, že to nemá nutně vliv na bezpečnost Rumunska ani jiných nejaderných států a že tyto země si musí nadále zajišťovat svou vojenskou bezpečnost konvenčními způsoby.⁶² Toto téma nicméně rumunská strana vznesla přímo ve Výboru pro odzbrojení v Ženevě. Poté co byl revidovaný návrh smlouvy, který představily Spojené státy a Sovětský svaz v lednu 1968, zhodnocen v Bukurešti Ministerstvem zahraničí, dalšími vládními institucemi i stranickým vedením, Rumunsko se rozhodlo opět zopakovat některé ze svých dřívějších připomínek před oběma supervelmocemi, přestože rozhodnutí smlouvu schválit bylo již neoficiálně přijato.⁶³

Zástupce Rumunska v Ženevě vznesl před výborem v únoru 1968 tři různá témata: záruky pro nejaderné státy, odzbrojení a pravidelné konference. V následujících dnech američtí i sovětské delegáty nabídli odpovědi na některé z otázek, které vzneslo Rumunsko společně s rozvojovými státy. V otázce záruk pro nejaderné státy, jak rumunský diplomat referoval v Bukurešti, americký delegát odpověděl, že podobné ustanovení nebylo možné začlenit do smlouvy s ohledem na složitost situací, které mohou v budoucnu nastat a jež nelze předvídat.⁶⁴ Pokud šlo o problém pravidelných konferencí, americký delegát pouze zmínil, že se jím stále zabývají. Sovětský delegát podle rumunské zprávy neposkytl žádnou odpověď ani v otázce záruk, ani pravidelných konferencí a omezil se na obecná prohlášení o sovětském úsilí zastavit závody ve zbrojení. Rumunské Ministerstvo zahraničí pak došlo k závěru, že návrhy přednesené Rumunskem a dalšími malými a středně velkými státy si získaly mnohem větší pozornost ve Washingtonu než v Moskvě.

I přes tyto snahy bylo základním předpokladem Smlouvy o nešíření jaderných zbraní přijetí bipolárního uspořádání mezinárodních vztahů, rozdělení světa v důsledku studené války, na jehož překonání obě supervelmoci zjevně neměly zájem – spíše naopak, zachování *statu quo* bylo zjevně jedním z cílů Sovětského svazu i Spojených států. Pokusy Rumunska i dalších států (klíčovou roli hrály „nezúčastněné“ země) o nové vymezení mezinárodních vztahů zřejmě neměly na tento předpoklad vliv. Na základě opakovaných žádostí rumunské strany byla alespoň diskuse o smlouvě zařazena na program zasedání Politického poradního výboru Varšavské smlouvy,

62 *Tamtéž*, s. 98.

63 ANR, f. CC al PCR – Sectia Cancelarie, sl. 91/1968, Amendamentele la textul revizuit al proiectului de Tratat privind neproliferarea armelor nucleare: Propunerile guvernului Republicii Socialiste România [Změny revidovaného znění návrhu Smlouvy o nešíření jaderných zbraní: Návrhy vlády Rumunské socialistické republiky], s. 27–33.

64 *Tamtéž*, Notă referitor: Răspunsurile delegațiilor URSS și SUA la întrebările privind textul revizuit al proiectului de Tratat asupra neproliferării armelor nucleare, puse de delegația română în Comitetul celor 18 state [Poznámka: Odpovědi delegací SSSR a USA na dotazy týkající se revidovaného návrhu Smlouvy o nešíření jaderných zbraní, které předložila rumunská delegace ve Výboru osmnácti států], s. 89.

ačkoli Sověti by se byli raději konzultacím se svými spojenci vyhnuli a spokojili se s formálním přijetím již vyjednaného návrhu smlouvy s Američany těmito vládami.

Rumunské stanovisko ve Varšavské smlouvě a na Valném shromáždění OSN

Ještě předtím se téma ocitlo na jednacím stole při schůzce náměstků ministrů zahraničí zemí Varšavské smlouvy, která se konala ve dnech 26. a 27. února 1968 v Berlíně.⁶⁵ Podobná setkání se stala v předešlých letech již zvykem v souvislosti s nekonečnými debatami o reformě této organizace, které se Rumunsko vytrvale bránilo, protože nesouhlasilo s jakýmkoli projektem, který by znamenal posílení ústředních struktur organizace. Moskva se snažila prosadit reformu, která by zvýšila odpovědnost a pravomoci velících struktur Varšavské smlouvy na úkor národních vlád, jež se měly v zájmu zlepšení fungování organizace vzdát některých svých svrchovaných práv. Jak se dalo očekávat, Rumuni podobný výhled opět nesdíleli. Setkání náměstků ministrů v Berlíně bylo ale pověřeno hlavně přípravou nadcházejícího zasedání Politického poradního výboru Varšavské smlouvy, naplánovaného na začátek března 1968 do Sofie, na němž mělo mimo jiné dojít i na diskusi o Smlouvě o nešíření jaderných zbraní.

Na berlínském setkání sovětská delegace představila vývoj sovětsko-amerických jednání, která probíhala zejména v rámci Výboru pro odzbrojení v Ženevě, a popsala ho v příznivém světle s důrazem na velký pokrok, jehož bylo dosaženo.⁶⁶ Rumunský náměstek ministra zahraničí George Macovescu představil výše uvedené návrhy změn a rovněž zmínil, že jeho vláda má v úmyslu tyto návrhy předložit ke zvážení i ve Výboru pro odzbrojení v Ženevě.⁶⁷ Jiní účastníci žádné další návrhy změn nebo dotazy nevznесли a omezili se jen na vyjádření podpory smlouvě a sovětské pozici.

Politický poradní výbor jako nejvyšší orgán Varšavské smlouvy se sešel v Bulharsku ve dnech 6. a 7. března 1968. Jak již bylo zjevné dříve v Berlíně, většina členských států se postavila na stranu Sovětů, což činilo úkol Nicolae Ceaușeska ještě obtížnějším. Rumunští představitelé byli přesvědčeni o tom, že ustanovení návrhu smlouvy týkající se nejaderných států odporují bezpečnostním zájmům jejich země. Z jejich pohledu byl nejpodstatnější požadavek, aby se jaderné státy ve smlouvě zaručily, že nepoužijí jaderné zbraně proti zemím, jež takové zbraně nevlastnily ani nehodlaly o jejich výrobu v budoucnu usilovat. Nicolae Ceaușescu rovněž považoval závazek nesnažit se nikdy získat jadernou zbraň za očividnou nerovnost, za pokračování jaderného monopolu supervelmocí na úkor jiných států.⁶⁸ Chtěl také, aby text

65 Viz ANTON, Mioara (ed.): *România și Tratatul de la Varșovia: Conferințele miniștrilor Afacerilor Externe și ale adjuncților lor* [Rumunsko a Varšavská smlouva: Konference ministrů zahraničí a jejich náměstků]. București, Editura Alpha MDN 2009, s. 134.

66 *Tamtéž*, s. 137–139.

67 *Tamtéž*, s. 140–142.

68 ANR, f. CC al PCR – Secția Cancelarie, sl. 35/1968, Expunerea tovarășului Nicolae Ceaușescu, secretar general al Comitetului Central al Partidului Comunist Român, președinte al Consiliului de Stat al Republicii Socialiste România, la Consfătuirea Comitetului

smlouvy explicitně zmiňoval právo nejaderných států na vlastní jaderný program pro civilní a mírové, zjevně ekonomické účely. Sověti žádnou z těchto připomínek nepřijali s odůvodněním, že návrh smlouvy byl již projednán s Američany a údajně již nebylo možné od nich získat více.⁶⁹

Během diskusí bylo Rumunům brzy zřejmé, že Sověti nemají v úmyslu jejich návrhy přijmout a že ostatní účastníci již akceptovali sovětský pohled na věc.⁷⁰ Ceaușescu se tehdy rozhodl nezacházet příliš daleko, protože zasedání Politického poradního výboru se konalo jen krátce po budapeštském setkání zástupců některých komunistických stran, jehož jednání rumunská delegace náhle opustila poté, co na ni zaútočili představitelé Komunistické strany Sýrie.⁷¹ Toto setkání bylo vlastně přípravou pro nadcházející mezinárodní konferenci komunistických a dělnických stran, naplánovanou na stejný rok (a později odloženou kvůli invazi do Československa). Rumunská delegace podmínila svou účast na chystané konferenci závazkem všech účastníků nekritizovat či neodsuzovat ostatní strany, což se samozřejmě týkalo Komunistické strany Číny. Rumunské rozhodnutí opustit setkání v Budapešti bylo pro Sověty trapnou epizodou, která vyvolala ve vztazích mezi oběma zeměmi značně nepřátelskou atmosféru.

Permanentní obstrukce ze strany Rumunska zřejmě iritovaly také ostatní komunistické strany – ať už v tom hrál roli vliv Moskvy, či ne. Jak uvedla Laurien Crump-Gabreëlová, zejména představitelé Německé demokratické republiky měli obavy z toho, aby rumunský obstrukční přístup zcela nepodkopával smlouvu, což by Berlín uškodilo. Z jeho pohledu by z navrhované změny, která se týkala záruk jaderných mocností vůči nejaderným státům, profitovalo západní Německo: zatímco Bonn vlastní jadernou zbraň nedisponoval (na jeho území byly pouze umístěné americké zbraně), Moskva ano. Pokud by smlouva obsahovala bezpečnostní záruky, Sovětský svaz by již nemohl využít jaderné zbraně k zastrašení Spolkové republiky, jelikož coby jaderný stát by jí jako nejadernému státu musel poskytnout záruku.⁷²

Ostatní členské země Varšavské smlouvy účastníci se schůzky v Sofii, již unavené z rumunských obstrukcí, se pravděpodobně i v důsledku pobídky z Moskvy

Politic Consultativ al statelor participante la Tratatul de la Varșovia care a avut loc la Sofia în zilele de 6–7 martie 1968 [Vystoupení soudruha Nicolae Ceaușeska, generálního tajemníka ÚV RKS a předsedy Státní rady Rumunské socialistické republiky, na jednání Politického poradního výboru Varšavské smlouvy konaném v Sofii ve dnech 6.–7. března 1968], s. 11–35.

69 Viz MALIȚA, Mircea: *Tablouri din războiul rece: Memorii ale unui diplomat român* [Obrazy ze studené války: Paměti rumunského diplomata]. București, Editura CH Beck 2007, s. 145. Pro komuniké ze setkání viz *Scînteia*, 9. března 1968.

70 Svědčí o tom např. dojmy Ceaușeska, jak je později sdílel s Josipem Brozem Titem (ANR, f. CC al PCR – Sectia Cancelarie, sl. 75/1968, Stenograma convorbirilor avute cu ocazia vizitei delegației de partid și de stat române în RSF Iugoslavia 27 mai – 1 iunie 1968 [Stenografický záznam rozhovorů uskutečněných během návštěvy rumunské stranické a státní delegace v Socialistické federativní republice Jugoslávie ve dnech 27. května – 1. června 1968], s. 20.

71 *Tamtéž*, sl. 30/1968, stenografický záznam zasedání výkonného výboru ÚV KSR 29.2.1968, s. 4–7.

72 Viz CRUMP-GABREËLS, L.: *Nonproliferation under pressure*, s. 108 (viz pozn. 12).

Americký prezident Lyndon B. Johnson (vpravo) se ohlíží ke svému ministrovi zahraničí Deanu Ruskovi při podpisu Smlouvy o nešíření jaderných zbraní 1. července 1968 ve Valném shromáždění OSN (foto Getty Images, nytimes.com)

rozhodly podepsat společné prohlášení, v němž sovětské verzi návrhu smlouvy vyjádřily plnou podporu. Tím, že ostatní země prohlášení podepsaly, utrpěla jak Varšavská smlouva, protože to dokazovalo nedostatek solidarity mezi členskými státy organizace, tak i Rumunsko, proti němuž se naopak ostatní semkli.⁷³

Po sofijském zasedání Politického poradního výboru Varšavskou smlouvu zaměstnávaly přípravy na pozdější intervenci do Československa; v období mezi dubnem a červencem 1968 se představitelé pěti zemí této organizace několikrát setkali k diskusi nad tamní situací. Nicolae Ceaușescu, který se ocitl v sovětském bloku *de facto* v izolaci, na tyto schůzky pozván nebyl.⁷⁴

Otázka nešíření jaderných zbraní a implicitně smlouva samotná byly též na programu 22. zasedání Valného shromáždění OSN, které se mělo sejít v dubnu 1968 pod předsednictvím Cornelia Mănescu, rumunského ministra zahraničí, jenž byl do této pozice zvolen na podzim 1967. Pokyny rumunského Ministerstva zahraničí vydané v této souvislosti a předložené ke schválení vedení strany se zaměřily na prozazování stejných myšlenek, jaké představil Ceaușescu o měsíc dříve na sofijském

⁷³ Tamtéž, s. 108 n.

⁷⁴ Viz PALII, Vasile: *România și criza cehoslovacă: Mecanismele actului decizional din august 1968* [Rumunsko a československá krize: Mechanismy rozhodování, srpen 1968]. In: *Arhivele totalitarismului*, roč. 15, č. 3–4 (2007), s. 123.

zasedání Varšavské smlouvy.⁷⁵ Ministerstvo doporučovalo držet se dosavadního přístupu, zároveň však vybízelo ke flexibilitě, která by umožnila jednat v intencích případné „třetí cesty“ a sjednotit tak další, zejména nezúčastněné státy ke společnému postoji. Pokyny vycházely z předpokladu, že obě supervelmoci jsou pevně rozhodnuté smlouvu ve stávající formě prosadit a prostřednictvím vlivu mezi svými spojenci zajistit i její přijetí všemi státy. „Z dostupných informací vyplývá,“ psalo se v dokumentu, „že Sovětský svaz i Spojené státy budou trvat na velmi zkrácené diskusi o stávajícím návrhu Smlouvy o nešíření jaderných zbraní na Valném shromáždění i na přijetí rezoluce, jež doporučí podpis smlouvy bez dalších změn. Sovětský svaz a Spojené státy se opírají o podporu Velké Británie a dalších západoevropských států, některých socialistických zemí, jež jsou členy Varšavské smlouvy, i řady nezúčastněných zemí.“⁷⁶

Rumunské Ministerstvo zahraničí dále doporučovalo spojit se ve snaze o korektury v návrhu smlouvy s dalšími zeměmi, a tím tuto „politiku bloku“ vyvážit i předejít tomu, aby Rumunsko působilo jako zbytečná brzda. Základní myšlenkou bylo, že efektivnější než prosazovat vlastní návrhy a čelit tak kritice z obstrukcí bude podpořit různé návrhy předložené jinými zeměmi. Tento postup měl také Rumunsko ušetřit případných obvinění z toho, že se snaží zneužít předsednictví Cornelia Măneska na Valném shromáždění OSN k prosazování své vlastní agendy. V tomto ohledu rumunská diplomacie považovala za užitečné vrátit se k diskusi o návrhu smlouvy, která probíhala ve Výboru pro odzbrojení v Ženevě.⁷⁷ S tímto opatrným postupem souhlasilo i vedení strany. Návrhy předložené Ministerstvem zahraničí prodiskutovalo a následně i schválilo stálé předsednictvo Ústředního výboru Rumunské komunistické strany 15. dubna 1968 s tímto komentářem: „Rumunská delegace a předseda zasedání Valného shromáždění OSN by měli usilovat o změnu návrhu Smlouvy o nešíření jaderných zbraní zaujetím flexibilní pozice a podporou rozumných návrhů předložených jinými delegacemi, příliš se však přitom nezviditelňovat.“⁷⁸

Tento přístup velmi dobře odrážel jeden ze základních rysů Ceaușeskovy zahraniční politiky: po hlavním úderu následovaly malé, postupné ústupky, které měly náraz ztlumit. Jeho předchůdce Gheorghiu-Dej se zdál být v opozici vůči Moskvě spíše konstantní, vyhýbal se velkým konfliktům, svůj pohled na věc však poměrně tvrdošíjně hájil. Styl Ceaușeska byl značně odlišný. Svým protestním iniciativám dodával tón působivé podívané a dramatu, za což byl doma i v zahraničí oslavován a obdivován. Zároveň však tento styl vyžadoval i občasné ústupky v zájmu upokojení znervóznělé Moskvy. Je však třeba říci, že občas pompézní charakter jeho opozice vůči Moskvě – od výbušných projevů z balkonů před vzrušenými davy po vzpurné

75 ANR, f. CC al PCR – Sectia Cancelarie, sl. 61/1968, Directive pentru delegația Republicii Socialiste România la cea de-a XXII-a sesiune reluată a Adunării Generale a Organizației Națiunilor Unite [Pokyny pro delegaci Rumunské socialistické republiky na 22. zasedání Valného shromáždění Organizace spojených národů], s. 10 n.

76 *Tamtéž*, s. 11.

77 *Tamtéž*.

78 *Tamtéž*, protokol č. 20 ze zasedání stálého prezidia ÚV RKS 15.4.1968, s. 3.

návštěvy Bílého domu – rozhodně nebyl projevem nerozumu. Ceaușeskova politika vycházela spíše z toho, že si velmi dobře uvědomoval omezené kapacity Rumunska i tenkou hranici mezi tolerancí a netolerancí Moskvy.

I přesto sovětské vedení reagovalo podrážděně, zejména když k výše popsaným událostem docházelo souběžně s dalším vývojem, který stavěl Rumuny a Sověty proti sobě. Reformy v Praze a Ceaușeskova podpora Alexandera Dubčeka stejně jako blízké přátelství Ceaușeska s jugoslávským vůdcem Josipem Brozem Titem vzbuzovaly v Moskvě vážné znepokojení.⁷⁹ Rumunsko také rychle utužovalo své vztahy se Západem, zejména se Spojenými státy. V této době se například rumunští diplomaté tajně podíleli na zprostředkování čínsko-amerického sbližování a také fungovali v době vrcholící války ve Vietnamu jako komunikační kanál mezi Hanojí a Washingtonem. I přes chybějící archivní důkazy z Moskvy nelze předpokládat, že by o těchto aktivitách Rumunska Sověti nic nevěděli. Způsob, jakým Moskva v té době kroky Bukureště vnímala, nejlépe popsal Petro Šelest, první tajemník Komunistické strany Ukrajinské sovětské socialistické republiky, který v dubnu 1968 na zasedání Ústředního výboru KSSS o rumunském vedení prohlásil, že se „odcizilo duchu proletářského internacionalismu a socialistické solidarity“, a varoval, že Sovětský svaz nesmí dopustit, aby Rumunsko paralyzovalo Varšavskou smlouvu.⁸⁰

Podpis bez ratifikace

Po dlouhých a komplikovaných debatách a opakovaných odkladech zveřejnily 31. května 1968 obě supervelmoci nový návrh Smlouvy o nešíření jaderných zbraní, který byl již považován za finální. Tato verze smlouvy zahrnovala některé z návrhů, jež dříve předložily nezúčastněné nebo rozvojové země – tedy skupiny, ke kterým se s ohledem na podobné postoje řadilo i Rumunsko – tyto změny byly však spíše zanedbatelné. V otázce odzbrojení obsahovala preambule smlouvy zvláštní odstavec, který zmiňoval potřebu přijmout další konkrétní opatření směřující k odzbrojení, v textu však chyběly v tomto ohledu jakékoli závazky, jak to Rumunsko požadovalo.⁸¹ Text obsahoval i nové věty o přístupu nejaderných států k jaderné technologii pro civilní účely. Například ve čtvrtém článku smlouvy se uvádělo, že by šíření mírového jaderného výzkumu mělo brát v potaz specifické potřeby rozvojových zemí. Pátý článek pak upřesňoval možnosti, jak mohou nejaderné státy získat přístup – na bilaterální, multilaterální a institucionální úrovni – k jaderné

79 Srv. NAVRATIL, Jaromir (ed.): *The “Prague Spring” 1968: A National Security Archive Documents Reader*. Budapest, Central European University Press 1998, s. 147.

80 WEINER, Amir: *Déjà Vu All Over Again: Prague Spring, Romanian Summer and Soviet Autumn on the Soviet Western Frontier*. In: *Contemporary European History*, roč. 15, č. 2 (2006), s. 171.

81 ANR, f. CC al PCR – Sectia Cancelarie, sl. 91/1968, Proiectul Tratatului de neprolifera-re a armelor nucleare cuprinzând modificările acceptate de URSS și SUA la 31 mai 1968 [Návrh Smlouvy o nešíření jaderných zbraní obsahující změny přijaté SSSR a USA ze dne 31. května 1968], s. 49.

technologii a expertíze, samozřejmě jen pro civilní účely.⁸² To byly v obecnosti hlavní změny, jichž se díky vytrvalému úsilí některých nezúčastněných zemí podařilo dosáhnout. V této situaci vyhodnotila Bukurešť jako zbytečné pokračovat v boji, který byl zjevně ztracený.

I přes tyto závěry z nestranné analýzy vyplývá, že některé z rumunských připomínek byly zohledněny a že jejich rezolutní opakování při každé příležitosti mělo svůj význam při prosazování hlediska žádoucí rovnoprávnosti mezi státy. Po zvážení rizik a výhod spojených s odmítnutím podpisu smlouvy se rumunští představitelé rozhodli pro její podpis, což se jeví jako nejlepší postup. Ceaușescu si nepochybně uvědomoval, že jeho střety s Moskvou by mohly pokračovat i v jiných záležitostech, jako byla například sovětská invaze do Československa, ke které došlo krátce po podpisu smlouvy. Ceaușescu nemohl invazi do Československa předvídat, měl však na paměti reformy, které se Brežněv snažil prosadit ve Varšavské smlouvě a které považoval za snahu Moskvy o větší integraci a centrální kontrolu.

Stálé předsednictvo Ústředního výboru Rumunské komunistické strany se sešlo 3. června 1968, aby přijalo rozhodnutí o smlouvě, a podle očekávání rozhodlo, že Rumunsko k ní připojí svůj podpis.⁸³ Jen krátce po vyhlášení tohoto rozhodnutí však rumunská delegace v OSN obdržela instrukce, aby vydala zvláštní prohlášení shrnující některé rumunské výhrady. Ty se týkaly absence záruk pro nejaderné státy i odpovídajících záruk přístupu k jaderné technologii a k výsledkům jaderného výzkumu na základě principu rovnosti.⁸⁴

Formálně jednání o smlouvě probíhala ve Výboru pro odzbrojení v Ženevě, který později předložil zprávu Valnému shromáždění OSN. Na základě této zprávy schválilo 12. června 1968 Valné shromáždění rezoluci, v níž doporučilo všem zemím, aby smlouvu podepsaly. V té době stále předsedal Valnému shromáždění Corneliu Mănescu. K samotnému podpisu smlouvy došlo v následujících dnech a jako první ji signovaly státy, které byly určeny jako takzvaní depozitáři smlouvy – Spojené státy, Sovětský svaz a Velká Británie. Tento moment – 1. červenec 1968 – byl také označen za oficiální datum podpisu, přičemž platnosti měla smlouva nabýt poté, co ji ratifikují právě tito „depozitáři“.⁸⁵ Rumunsko k podpisu smlouvy přistoupilo hned v první den prostřednictvím svých zástupců ve všech třech hlavních městech uvedených států, její ratifikace v Bukurešti byla však odložena. Jak Sovětský svaz, tak Spojené státy se usilovně snažily prosadit, aby smlouvu ratifikovalo co nejvíce zemí. Sověti se pochopitelně zaměřili především na socialistické státy ve východní Evropě, které se nacházely pod jejich přímým vlivem. V květnu 1969 tak například sovětské Ministerstvo zahraničí oznámilo zastupitelským úřadům zemí Varšavské smlouvy, že si Moskva přeje dát smlouvě silný a jasný impuls, a proto sovětské legislativní orgány již zahájily ratifikační proces. Všem spojencům doporučilo, aby

82 *Tamtéž*, s. 52 n.

83 *Tamtéž*, protokol č. 29 ze zasedání stálého prezidia ÚV RKS 3.6.1968, s. 2 n.

84 *Tamtéž*.

85 Viz GOLDSCHMIDT, Bertrand: The Negotiation of the Non-Proliferation Treaty (NPT). In: *IAEA Bulletin*, roč. 22, č. 3–4 (1980), s. 75 n.

tak učinily také.⁸⁶ Většina států Varšavské smlouvy se sovětskou radou řídila – s výjimkou Rumunska, které ostentativně ratifikaci oddalovalo až do roku 1970.

Závěrem

Rumunský postoj ke Smlouvě o nešíření jaderných zbraní nebyl jen odrazem sporů Ceaușeskova režimu s Moskvou, ale i výrazem postupné proměny rumunské zahraniční politiky. Neshody mezi Gheorghiu-Dejem a Nikitou Sergejevičem Chruščovem, které položily základy autonomní politiky Rumunska v sovětském bloku, časem získaly globální perspektivu zaměřenou na širší mezinárodní vztahy. Rumunsko usilovalo o navázání nových mezistátních vztahů, jež by překonaly bipolární uspořádání studené války, a v tomto ohledu odpovídala jeho pozice v otázce nešíření jaderných zbraní i jeho požadavek na nezávislé rozhodování o těchto záležitostech tehdejšímu vývoji v západní Evropě. Tento posun v orientaci rumunské zahraniční politiky dále prohloubil rumunsko-sovětské spory, které postupně vyústily v izolaci, v níž se Ceaușescu ocitl několik měsíců před sovětskou invazí do Československa, i v jeho otevřené veřejné odsouzení invaze. Rumunsko v té době dále posouvalo hranice autonomie a testovalo meze tolerance Moskvy, což z dlouhodobého hlediska přispělo k omezení sovětského vlivu ve východním bloku a znovu ukázalo, že vojenské invaze – k jakým došlo v roce 1956 a 1968 – byly jediným nástrojem, který umožňoval Sovětskému svazu účinně zajistit jednotu bloku. Dosažení politického konsenzu na základě společného zájmu tak bylo čím dál obtížnější a bipolární uspořádání studené války se čím dál více tříštilo.

Z angličtiny přeložila Blanka Medková

86 ANR, f. CC al PCR – Sectia Cancelarie, sl. 91/1968, s. 86, Notă de propuneri referitor: ratificarea de către Republica Socialistă România a Tratatului cu privire la neproliferarea armelor nucleare [Poznámka k návrhům: Ratifikace Smlouvy o nešíření jaderných zbraní Rumunskou socialistickou republikou].

Abstract

The study analyzes the development of the attitude of the Romanian Socialist Republic to negotiations concerning the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons in the 1960s. The topic is examined against the backdrop of the course of Romania's foreign policy at that time and long-term efforts to reduce (nuclear) weapons. Since early 1960s, Romania's Communist leaders, including Gheorghe Gheorghiu-Dej (1901–1965), and in particular Nicolae Ceaușescu (1918–1989), had been striving for a greater economic self-sufficiency and a political independence within the Eastern Bloc, which meant, insofar as the country's international policy was concerned, an outweighing of Soviet dominance by an alliance with the People's Republic of China and closer contacts with Western states. Plans for international control and regulated use of nuclear had been dating back to the dropping of first nuclear bombs in 1945, but the author claims the Soviet Union had not had any interest in them until it reached a nuclear parity. Since the late 1950s, on the other hand, efforts to reach a nuclear détente had been promoted in the international agenda mainly by Moscow, and the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons signed in 1968 was a result of bilateral Soviet-US negotiations. The author examines Bucharest's reservations about drafts of the treaty, as formulated by Romanian diplomats and party leaders and presented during negotiations with Soviets and Chinese and on the forums of the Warsaw Treaty and the UN General Assembly. Their common denominator were efforts to secure an equal position for non-nuclear states, which were to be provided safety guarantees against an aggression of nuclear superpowers and access to civilian uses of nuclear energy. Although such comments, which were also voiced by other countries, were reflected only cosmetically in the final wording of the treaty, and Romania was even considering its rejection, it ultimately attached its signature to it, but it continued to postpone the ratification in an ostensive manner until 1970.

Keywords / Klíčová slova

Romania; nuclear weapons; détente; Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons; Warsaw Pact

Rumunsko; jaderné zbraně; détente; Smlouva o nešíření jaderných zbraní; Varšavská smlouva